

ՏԱՍՆ ԵՒ ԵՕԹԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 ռուբլ, կես տարվանը 6 ռուբլ:
Առանձին համարները 7 կոպեկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմյանի խմբագրատան մէջ:
Մեր հասցեն. Тифлисъ. Редакция «Мшакъ».
Կամ Tiflis. Rédaction «Mschak».

Խմբագրությունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տոն օրերէն):

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:
Յայտարարութիւնների համար վճարում են
խաբանչիւր բառին 2 կոպեկ:

ՆԵՐԿԱՑ 1889 ԹԻՒՆ

„ՄՇԱԿ“

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԳՐԻ
ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՄԵՐՈՒՆԱԿՈՒՄ Է՛:
Բացված է կէս տարվայ բաժանորդագրու-
թիւնը:

«Մշակ» տարեկան գինն է—10 ռ., կէս տա-
րվանը—6 ռուբլի:
Գրվել «Մշակին» կարելի է ԽՄԲԱԳՐԱՍԱՆԸ
(Բարձրագույն և Բարձրագույն փողոցների անկի-
նում, տուն Թամարյանի):
Օտարաբաղադրանքը պէտք է դիմեն հետեւեալ
հասցեով. Тифлисъ, Редакция «Мшакъ», իսկ
արտասահմանից. Tiflis, Rédaction du journal
arménien «MSCHAK»:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐԳԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Երամագրանութեան այս
տարվայ բերքը. Նամակ վարչախոյն. Նամակ
Շուշուց. Նամակ Ղուբայի. Ներքին լուրեր.—
ԱՐՏԱԲԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Կրկին մի քանի խօսք
Բրոսկան-Սեկարի գեղացւոյն մասին. Սալիս-
բիի յայտնած միտքը. Մանիսայի պատահած
դէպքերը. Արտաքին լուրեր.—ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ.—
ՀԵՌԱՎԻԴԱՆԵՐ.—ԲՈՐՍԱ.—ԵԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Պարբերից:

ՆԵՐԳԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԵՐԱՄԱԳՐԱՆՈՒԹԵԱՆ ԱՅՍ ՏԱՐՎԱՅ ԲԵՐԲԸ

Անդրկովկասի շրջանագրանական զանազան
չրճանքներից եկած տեղեկութիւններից պարզ է
բերում է, որ այս տարի շրջամի բերքը ընդհան-
րապէս աջող է. իսկ շատ տեղերում էլ հունձը
այնքան աջող է եղել, որ աւելին սպասել էլ էլ
կարելի ըլինակ, շատ տեղերում, որոնց թւում է
մի քանի օրինակելի շրջամատներում միայն
առաջինը է 24—26 ֆունտ.—իսկ դա մի այնպի-
սի թիւ է, որ անպայման բաւարար կարելի է
համարել: Հիմարիտ է, մի քանի տեղերում բերքը
այնքան էլ աջող է եղել, բայց այդ էլ միայն:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՐԻՑԻՑ

III

Ինչպէս ասեցի, յունիսի 20-ին (8-ին) երկու-
շան Parc Monceau ասված ընդարձակ այգիում
կայացաւ ի պատիւ ցուցահանդիսի էկսպոնէնտ-
ների տուած փառաւոր տօնախմբութիւնը: Այդ
տօնախմբութեանը և մենք, կօնգրէսի անդամ-
ներս հրաւեր ստացանք: Հրաւիրւածների թիւը
մօտ 50.000 էր և չը նայելով որ այգին ահա-
գին է, բաւական նեղուածք էր զբօսանքի ժա-
մանակի: Այդիւմ կառուցված էր մի շքեղ պալլի-
լոն, որտեղ տեղաւորվեցան քաղաքային վար-
չութեան անդամները, մինիստրները և ապա ե-
կա հանրապետութեան նախագահ, պ. Կարնո:
Հիւրերին ընդունում էր ցուցահանդիսի կառա-
վարները: Այդ, պ. Ալֆան: Այգին շքեղ կեր-
պով լուսաւորված էր և ծառերի վրա կախած
գոյնղոյն լապտերներով, էլէկտրական և գաղա-
յին լուսաւորութեամբ զինված տապալաւոր-
թիւն էր գործում հանդիսականների վրա: Այդու
երկու ժայրերին ածում էին երկու նուագախմբեր:
Ապա եղաւ հրաշալի հրախաղութիւն:
Յունիսի 22-ին կօնգրէսի անդամներս հրաւեր
տուացանք քաղաքային վարչութիւնից, ներկայա-

յորդաւատ անձրենից անապատած վերին աս-
տիճանի խոնարհ եղանակի պատճառով:
Այդպէս ուրեմն, բոլոր փաստերից երևում է,
որ իտալական տեսակի սերմը, թէ արտասահմա-
նից բերած և թէ տեղական մի քանի մասնա-
գէտների ձեռքով պատրաստած, արդէն ցոյց է
տալիս իր բարերար հետեւանքը, ազատ պահելով
մեր երկրի շրջամատանութիւնը այն սարսափելի
անապատութիւնից, որին նա նախնական էր եր-
կար տարիներից ի վեր, երբ ազգաբնակչութիւնը
չատ քիչ տեղեկութիւն ունէր իտալական գե-
ղիւէր սերմի մասին, այլ առանց բացառութեան
պահում էր խորատանի կամ ետպօնական կոչված
տեսակի սերմերը: Այժմ հաստատապէս կարելի
է ասել, որ գործածութիւնից զուրս է քաշած այդ
երկու տեսակի սերմը. եթէ այդ տեսակի սերմ
պահողներ կան, այդ էլ շատ քիչ թւով, զլիսա-
ւորապէս Պարսկաստանի տանտնապետի վրա, ո-
րովհետեւ այդ տեսակի սերմը մեծ մասամբ թուրք
վաճառականները բերում են Պարսկաստանից և
չատ էժան գնով տարածում ժողովրդի մէջ: Շատ
քաջացել է նոյնպէս և այն շրջամատանների
թիւը, որոնք պատրաստելով այդ տեսակի սեր-
մեր, իրանց ձեռքով և իրանց բոժոժից, պա-
հում են այդ սերմը—և, ի հարկէ, վերջումն էլ
ոչինչ բերք չեն ստանում: Այստեղ անցողաբար
պէտք է նկատել, որ եթէ խորատանի և ետպօ-
նական սերմը մինչև այժմ էլ շարունակում է
գործածվել, զրա գլխավոր պատճառներից մէկն
էլ նրա վերին աստիճանի էժանութիւնն է, քանի
որ նրա միակը մի քանի կօպէկով է վաճառ-
վում և այդ պատճառով մատչելի է ամենաաղ-
քատ գիւղացուն անգամ:

Այդ տեսակետից նայելով իտալական սերմի
աւելի տարածվելուն բաւական մեծ արգելք է նրա
անմատչելի լինելը, քանի որ արտասահմանից բերած
ցեղիւէր սերմը սովորաբար միակը 1 ռ. և նոյն
իսկ 1 ռ. 20 կ. արժէ և աւելի: Առանց բացառ-
ութեան էլ հասկանալի է, որ այդ գինը ան-
մատչելի է գիւղական ազգաբնակչութեանը: Ի-
տալական սերմից այժմ գիւղացի շրջամատանե-
րը շատ քիչ քանակութիւն են վերցնում պահե-
լու համար, սովորաբար վերցնում են 10—25
միլիալ, մինչդեռ խորատանի սերմը պահած ժա-
մանակ վերցնում են նոյն իսկ մինչև մի ֆունտ,
և այդ առաջին քանակութիւնը պահում են նա-
հապետական սովորութեամբ մի շատ փոքր տա-

նալ «Hôtel de Ville» ասված քաղաքային վար-
չութեան պալատը: Անկարագրելի է այդ պա-
լատի դահլիճների շքեղութիւնը: Ես եկայ, երբ
գրեթէ ամենքը արդէն հաւաքված էին: Ինձ ան-
միջապէս ներկայացրին Ժիւլ Սիմօնին, որովհետեւ
առաջին ընդհանուր ժողովում ևս միշտ չը գտայ
նրան առանձնապէս ներկայացրած լինելու, այլ
մենք բոլորս, կօնգրէսի օտարազգի անդամներս,
միասին ներկայացանք նախագահին:
Մի քանի րօպէից յետոյ քաղաքային վարչու-
թեան նախագահ, պ. Զոտան, հրաւիրեց մեզ
անցնել քաղաքային վարչութեան նիստերի դահ-
լիճը, որտեղ մենք տեղաւորվեցանք ամֆիթեատ-
րով շինված բազիլիկների վրա, իսկ վար-
չութեան նախագահը վարչութեան անդամներով
որոնք բոլորն էլ ֆրանկներով էին և կրում էին
երեք գոյնի ֆրանսիական ազգային ժապաւնը,
բարձրացան մի ընդարձակ ամբիոնի վրա և պ.
Զոտան ողջունեց մեզ մի սրտաշարժ ճառով, ո-
րին կօնգրէսի կողմից պատասխանեց նախագահ
պ. Ժիւլ Սիմօն, շնորհակալութիւն յայտնելով
քաղաքային վարչութեանը կօնգրէսին արած սի-
րալի ընդունելութեան համար: Ապա վարչու-
թեան նախագահը հրաւիրեց մեզ մի ուրիշ ըն-
դարձակ դահլիճ, նախաճաշի անելու համար:
Այդ ժամանակ զինուորական ներդաշնակ, և ըն-
տրեալ երաժիշտներից բաղկացած օրկեստրը
սկսեց «Մարսելիէզն» անել: Նախաճաշիկը շատ
թեւեւ էր և բաղկացած էր քաղցրեղեններից, այլ

լաճութեան վրա,—մի հանգամանք, որ, ի հարկէ,
ոչինչ բերք խոստանալ և տալ չէ կարող: Աս-
կայն չը նայած այն հանգամանքին, որ իտալա-
կան սերմից 10—25 միլիալ են վերցնում,—որը
ինքն ըստ ինքեան բաւական էլ է,—բայց և այն-
պէս գիւղացու համար զժուար է միանգամայն 10
—25 ռուբլի սերմի վճարել, չիմանալով թէ ար-
դեօք բերք կը ստանայ, թէ ոչ: Հիցեց այդ է
պատճառը, որ այժմ Անդրկովկասում շատերը
սերմի առևտրով են զբաղվում, և բերել տալով
նոյն իսկ շատ լաւ տեսակի իտալական կամ
ֆրանսիական սերմ, և գուցէ հետը խառնելով
այստեղ օղատրաստած կասկածելի սերմեր, վա-
ճառում են զանազան պայմաններով գիւղացուն
և այդ տեսակի սերմը, պէտք է ասած, բաւական
դժուր է զուտ իտալական, կամ հետադոտութեան
միջոցով պատրաստած իտալական տեսակի սեր-
մերի նշանակութիւնը:

Այդ պատճառով իտալական տեսակի սերմի
էժան գնով ժողովրդի մէջ տարածելը պէտք է
լինի Անդրկովկասում հիմնած և զլիսաւորապէս
Թիֆլիսի օրինակելի շրջամատան զլիսաւոր նոյա-
տակը: Էժան գինը մի կողմից զուրս կը քշի խո-
րատանի և ետպօնական հիւանդ սերմերը, և միւս
կողմից ամեն կողմ կը տարածի իտալական սեր-
մը,—կամ ուրիշ խօսքով աւելի հաստատ կը
զարձի մեր երկրում շրջամատանութեան աղա-
ղան: Սերմի էժանացնելը կարեւոր է և այն պատ-
ճառով, որ եթէ բոժոժի գինը այնպէս էժան կը
լինի, ինչպէս այս տարի է, երբ թաց բոժոժը
չատ տեղ ծախվում է 10—12 ռուբլիով, այն
ժամանակ համարեալ թէ ձեռնտու չէ կարող լի-
նել աղագրանակութեան համար՝ ահալին փոք
տալ սերմի, և ահալին ծախսեր անելով՝ վեր-
ջումը բոժոժը ծախել չնայն գնով,—կամ ուրիշ
խօսքով՝ ոչինչ աշխատանք չունենալ:

ՆԱՄԱԿ ՎԱՐՇԱՎԱՑԻՑ

Յունիսի 15-ին

Վարչական շատ կողմերով չէ նմանում. Ռու-
սաստանի ուրիշ քաղաքներին, թէ տեղում և թէ
կեսնքի զանազան կողմերով նա աւելի նման է
Եւրօպական քաղաքներին, միայն այն զանազա-
նութեամբ, որ այստեղի ժողովուրդը համեմատա-
բար աւելի աղքատ է. հարստութիւնը հիշեց
և այլ գիններից և շամային գինուց: Տղամարդ-
կանց թւում կային և քաղաքի տիկիներն և
օրիորդներ, որոնք հետզհետէ անգամ են գրվում
գրական միջնադարին կօնգրէսին: Անդամների
թւում կար և գերմանացի նշանաւոր դրոշ պ.
Մակս Նորդաու, որի հետ անմիջապէս ծանօթա-
ցայ: Քաղաքային վարչութեան պալատից հետս
բերեցի. քաղաքի աշտարակներ այն բոլոր պա-
րոններին, որոնց հետ այդտեղ առիթ ունեցող
ծանօթանալ, և որոնց փոխադարձաբար նոյնպէս
տեսելի իմ այցելութեամբ:

Այս անգամ աւելի կարճ կը լինի իմ իղձակ-
ցութիւնս, հիմա առաւօտեան 8 ժամ է, Գի-
ւելտը է գնամ Շոսէ-Գանտէն փողոցը, ֆրանսիա-
ցի գրողների ընկերութեան գրասենեակը, որտեղ
լինելու է կօնգրէսի երրորդ կամիսային նիստը,
որին ևս մասնակցում եմ, ապա այդտեղից պէտք
է գնամ Գրանտ-Բատրլէր փողոցում գտնվող
սպարանը, որտեղ շարվում են կօնգրէսին ներ-
կայացրած մեր զեկուցումները, որպէս զի սրբա-
րութիւն անհնգ այդ զեկուցումներին, և վեր-
ջապէս ժամը երկուսին պէտք է գնանք Գրենէլ
փողոցում գտնվող աղգային լուսաւորութեան
մինիստրութեան պալատը, որի դահլիճներում
տեղի են ունենում մեր կօնգրէսի ընդհանուր
նիստերը:
Կը հաւատաք, որ այն աստիճան զբաղված եմ
և Պարիզի տարածութիւնները այնքան մեծ են,
որ զեռ ևս ժամանակ չունեցայ, բացի պ. Բրու-

տարի մօտ է: Այստեղի զլիսաւոր առևտուրը
հիշանքի ձեռքումն է, և այդ է պատճառը, որ
շաբաթ օրերը համարեալ թէ խառնութեան մեծ
մասը փակված է լինում: Բացի այն որ զլիսաւո-
րապէս առևտուրը գտնվում է հիշանքի ձեռքում,
նոյնպէս նրանց ձեռքումն են և արհեստները: Լե-
հացիները թէ մինչև իսկ արհեստների և թէ
առևտուրի կողմից՝ նրանց հետ համեմատելով
երկրորդական տեղ են բռնում վաճառականական
ասպարիզում: Կան յայտնի գործարաններ, որոնց
տէրերը թէ և քրիստոնեաներ են, սակայն ընդ-
հանրապէս լեհացիներ չեն, այլ գերմանացիք և
ուրիշ ազգի պատկանողներ: Սակայն չը նայած
իրանց հարստութեան, հիշանքը ինչպէս և ամեն
տեղ, նոյնպէս էլ այստեղ, շատ դժուր կեանք են
վարում. հազնվում են աղքատ կերպով և կեղտոտ,
մինչդեռ լեհացի աղագրանակութիւնը, հարուստից
սկսած մինչև ամենայնպէս չքաւորը, մեծ թէ
փոքր հազնվում են մաքուր, և վերջին մօղայով,
զիտեն իրենց պահել և վերին աստիճանի պատ-
ւաւոր ժողովուրդ են:

Հայերի թիւը այստեղ հասնում է 50—60 հո-
գու, և ամենքն էլ պարապվում են վաճառակա-
նութեամբ: Կան մի քանի զինու խառնութեան, ո-
րոնք ստանում են կովկասից գինի և զբաղվում
են կովկասեան գինիների առևտրով:

Լեհացիները զեռ նոր են սկսում կովկասի գի-
նի բանացնել, այն էլ շատ քիչ քանակութեամբ.
Եթէ շատ ու քիչ այստեղ կովկասեան գինիները
վաճառվում են, դա էլ ուսուստանացիների շնոր-
հով է, որոնք և զործ են ածում կովկասի գի-
նին: Բացի գինիվաճառութիւնից, մնացած հայե-
րը այստեղ պարապում են ուրիշ առևտրով,
կամ կօմիսանքով: Ես պէտք է ասել ա-
մենին չեն կարողանում միջոց դ շտապած հիշ-
անքի հետ: Թող ներքի մեզ նկատել, որ այս
մի փոքր խումբ հայերը պահպանում են և այս
հետեւ քաղաքում մի քանի հայկական սովորու-
թիւններ. զրանցից շատերը միմեանց մէջ սաս-
տիկ խիստ են, միմեանց բաւական վնասում են
և այդ պատճառով առանձին աջողութիւն հայե-
րը այստեղ չունեն: Այդ հանգամանքը շատ է
զղել այստեղ փոքրիկ թւով հայերի պատիւը:
Սրանք մեծ մասամբ խօսում են օտար լեզուներ-
ով, շատ քիչ ընկերակցութիւն ունեն մի-
մեանց մէջ, թէ և ցանկալի էր և բնական,
որ մի օտար և հետեւ քաղաքում սրանք մի-

աւելից (որը միշտ այդպէս պէտք է ասել շատ
համակրելի և խելացի երիտասարդ է), ոչ մի պա-
րիզական հայի հետ տեսնվելու:

Մոռացայ ասել, որ այստեղ, Պարիզում, թէ
կօնգրէսի նիստերի ժամանակ (բացի առաջին
հանդիսաւոր, բացման նիստից) թէ բոլոր հա-
ղիսաւոր ընդունելութիւնների ժամանակ, տղա-
մարդիկ սովորութիւն ունեն հայտնել հասարակ
սև սիրտուկներ, մօխադոյն վարտիկներով և ոչ
թէ ֆրակներ: Առհասարակ այստեղ ընդուն-
ված է հագնել սև սիրտուկներ, թւով 6 ժամից
6 ժամ երկուդեան, իսկ միայն 6 ժամից ուկուած,
ճաշերին և երկուդեանին՝ ֆրակ են հագնում:
Եւրօպացիներին սև միակերպ հագուստների մէջ
զարմանալի և տարօրինակ տպաւորութիւն են
գործում ասիացի և աֆրիկացի կպպօններին
գոյնղոյն հագուստները: Այդպէս էր, օրինակ,
Monceau այգիում կայացած զրօսանքի ժամանակ)
Տունիդի, Յէլլիսի, Ալիֆրայի, Հնդկաստանի, Եւ-
պօնիայի, Չինաստանի, Պարսկաստանի և այլ
երկրների ներկայացուցիչները, լցնում էին յի-
շալ այգին և հերթով բարձրանալով այդու մ.ջ.
տուղ կառուցված պալլիոնի սանդուղտները,
ներկայանում էին պ. Կարնօնին, Ալֆանին, մի-
նիստներին և քաղաքային վարչութեան անդամ-
ներին:

Գրիգոր Արծրունի

ՄԵԼՐԻՒՆԻ գիւղից մեզ գրում են. Աւառու ըս-
կալել է, բայց այս կողմերում գարնանային ե-
ղանակ է: Գարունը մանաւանդ մայիսին անձ-
րեային էր, որից այժմ երևում են թէ խաղո-
ղի և թէ բամբակի վրա հիւանդութեան նշաններ
— առաջինի վրա «թող» կոչված հիւանդութիւնը,
վերջինի վրա «սփաթ» կոչված հիւանդութիւնը,
որոնք լաւ յոյսեր չեն խոստանում զիւղացուն:
Բոժոժի հունձը վերջացաւ. այս տարի համեմա-
տաբար առատ էր բոժոժով: Շերամի որդերը, քիչ
բացառութեամբ, առողջ էին, և այդ էր պատճա-
ռը, որ տերեւի մեծ պահապսութիւն զգալուց: Բո-
ժոժը համարեա ըլլորն էլ իտալական տեսակից
էր: Միջին թւով իւրաքանչիւր մսխալից ստաց-
վել է 15—18 ֆունտ բոժոժ: Գինն էր 11—12
ր. 60 կ., որ համեմատելով անցեալ տարիների
գիների հետ, շատ էժան է: Այստեղ մեծամասնու-
թիւնը սերմը վերցնում է առանց փողի— պայ-
մանով, կամ բոժոժի մի մասն է տալիս սերմա-
տիրոջ և կամ բոժոժը որոշեալ գնով տալիս է
այն վաճառականին, որը սերմ է բաժանիչ: Այս

5-5